

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 061.2:27-36(497.4Ljubljana)"16/17"

Prejeto: 12. 3. 2009

Ana Lavrič

dr. umetnostnozgodovinskih znanosti, znanstvena svetnica, Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta ZRC SAZU,
Novi trg 4, SI-1000 Ljubljana
e-pošta: lavric@zrc-sazu.si

Svetniški zavetniki ljubljanskih baročnih akademij in društev*

IZVLEČEK

Ob koncu 17. in na začetku 18. stoletja je Ljubljana dobila več akademij in društev, ki so bile namenjene pospeševanju znanstvene in kulturne dejavnosti. Večina si je v navezavi na srednjeveško tradicijo bratovščin izbrala svojega svetniškega zavetnika, čigar god je vsako leto slovesno praznovala v tisti ljubljanski cerkvi, kjer je imela svojo kapelo, oltar ali vsaj svetnikovo podobo. Od skromnih likovnih spominov nanje je najiminenitnejša slika sv. Dizme v ljubljanski stolnici, ki jo je 1704 za Družbo združenih naslikal Giulio Quaglio. Dolničar pa nam je v zbirki drobnih tiskov *Miscellanea* ohranil več panegirikov (dva v čast sv. Kozmu in Damijanu in osem v čast sv. Ivu), ki so dragocen kulturnozgodovinski vir.

KLJUČNE BESEDE

akademije, društva, govornišvo, likovna umetnost, ikonografija, barok, Ljubljana, *Societas Unitorum, Academia Operosorum, Academia philharmonicorum, Collegium medicum, Antonio Zanchi, Jurij Adam Grimšič*

ABSTRACT

SAINTLY PATRONS OF THE LJUBLJANA BAROQUE ACADEMIES AND SOCIETIES

At the end of the 17th and the beginning of the 18th century, several academies and societies were founded in Ljubljana, envisaged to promote scientific and cultural life. Relying on medieval tradition of brotherhoods, the majority of them chose a patron of their own, whose name-day was solemnly celebrated every year in that church in Ljubljana where the academy, or the society, had their own chapel, or altar, or at least the image of their patron saint. Only a few of these works of art have been preserved; the most remarkable of them is the painting of St. Dismas in the Ljubljana cathedral, executed in 1704 by Giulio Quaglio for the *Societas Unitorum* (Society of the United). Furthermore, Janez Gregor Dolničar/Thalnitscher kept several panegyrics (two in honour of Sts. Cosmas and Damian, and eight in honour of St. Ivo) in his collection of small prints, the *Miscellanea*; they are a valuable cultural-historical source.

KEY WORDS

academies, societies, rhetoric, fine arts, iconography, Baroque, Ljubljana, *Societas Unitorum, Academia Operosorum, Academia philharmonicorum, Collegium medicum, Antonio Zanchi, Georg Adam Grimšič*

* Pred leti, ko je prof. dr. Olga Janša Zorn predavala zgodovino na t. i. univerzi za tretje življenjsko obdobje, me je nekoč povabila, da sem njenim slušateljem predstavila ikonografske značilnosti upodobitev apostolov. Ker mi je tedaj zaupala, da jo tovrstne teme zanimajo, sem se odločila v njen spomin raziskati svetniške zavetnike ljubljanskih društev baročnega časa in njihove upodobitve, da bi tako primerno združila dvoje njenih interesnih področij.

Ob koncu 17. in na začetku 18. stoletja je Ljubljana dobila več akademij in družb, ki so bile namenjene pospeševanju znanstvene in kulturne dejavnosti. Leta 1688 je bila kot prva ustanovljena *Societas Unitorum*, tj. Družba združenih ali t. i. Dizmova bratovščina,¹ tej je 1693 sledila znanstvena *Academia Operosorum*,² njej pa 1698 *Collegium juridicum*, pravniško društvo sv. Iva.³ Leta 1701 je bila za glasbeno področje ustanovljena *Academia philharmonicorum*,⁴ za likovno umetnost pa sta bili zasnovani *Academia incultorum* in *Academia trium Artium*, ki pa najbrž nista zaživeli.⁵ Leta 1709 se jim je pridružila še *Academia Emonia* za besedne umetnosti.⁶ Tri leta pozneje, tj. 1712, je začelo delovati društvo sv. Kozme in Damijana, imenovano *Collegium medicum*, ki je povezovalo zdravnike in lekarnarje na Kranjskem.⁷ Poleg navedenih so Ljubljanci imeli v načrtu še nekaj drugih akademij (omenjajo se *Academia Nobilium exercitiorum* za viteške veččine in družabnosti, *Academia Insertorum* kot literarni oz. dramski krožek, *Academici Vigorosi* oz. *Exculti*),⁸ vendar se zdi, da so te ostale le na papirju.

Večina omenjenih ustanov, zlasti tiste, ki so združevale ljudi istega poklica, si je v navezavi na srednjeveško tradicijo bratovščin izbrala svojega svetniškega zavetnika, čigar god je vsako leto praznovala z veliko slovesnostjo. Člani so se ob teh priložnostih shajali k bogoslužju v tisti ljubljanski cerkvi, kjer so imeli svojo kapelo, oltar ali vsaj svetnikovo podobo, v slavnostnem govoru (*laudatio*) pa so poslušali o vrlinah svojega patrona in vzornika. Družba združenih si je za patrona izbrala sv. Dizma, jurista sv. Iva, filharmoniki v skladu s tradicijo sv. Cecilijo, zdravniki in lekarnarji sv. Kozma in Damijana. Risarska akademija "neobtesanih" naj bi se, kakor je razvidno iz statuta, povezala s sv. Krištofom, ker naj bi imela sedež v njemu posvečeni cerkvi, akademija treh umetnosti s patronom slikarjev sv. Lukom, akademija viteških veččin s kranjskim deželnim patronom sv. Ahacijem, akademija "vcepljenih" z emonskim mučencem sv. Pelagijem. Znanstvena akademija operozov, ki so izhajali iz različnih poklicev in

so si za vzor izbrali marljivo čebelo, svetniškega vzornika ni imela, pač pa se je posvetila Apolonu in Muzam⁹ (morda je tudi zato pozneje postala tarča ideoloških očitkov).¹⁰ Kakor kažejo viri, naj bi brez nebeškega zavetnika ostali tudi *Emonia*, ki je poleg arkadijske piščali za svoj simbol izbrala Jazonovo zlato runo,¹¹ in načrtovana akademija "omikanih".

Družba združenih pod zavetništvom sv. Dizme, ki je povezovala kranjsko plemiško in intelektualno elito, je nastopila pod geslom *Famae et Musis*. Njen prvi namen je bila skrb za srečno smrt, ta pa ni bila povezana le z molitvijo in mašami zadušnicami, ampak tudi z dejavnim in krepostnim življenjem, ki je ustvarilo rodovitna tla za razvoj znanosti in umetnosti.¹² Ali in kje so se člani shajali in častili svojega zavetnika v prvih letih obstoja, iz virov ni razvidno. V statutu so sicer že spočetka predvideli, da bodo po-

Giulio Quaglio: Kristus s sv. Dizmom v predpeklju, 1704, Ljubljana, stolnica, Dizmov oltar. (foto: Marko Zaplatil)

¹ Družbo združenih obširno obravnava *Spominska knjiga ljubljanske plemiške družbe sv. Dizma 1688–1801*.

² Za operoze glej zlasti Steska, *Academia Operosorum*, str. 37–54, 77–94; *Academia Operosorum. Zbornik prispevkov s kolokvija ob 300-letnici ustanovitve* (ur. Kajetan Gantar), z navedbo literature.

³ Steska, *Ljubljansko vseučilišče*, str. 77–78.

⁴ Za filharmonike glej zlasti Cvetko, *Academia Philharmonicorum Labacensis*; Höfler, *Glasbena umetnost pozne renesanse in baroka na Slovenskem*, str. 107–125; Kokole, *Academia Philharmonicorum Labacensium*, str. 205–222.

⁵ Za likovni akademiji glej Lavrič, *Ustanavljanje umetnostnih akademij*, str. 67–82.

⁶ Pirjevec, *Kulturno delo Akademije Operosorum in njeni stiki z rimsko Arkadijo*, str. 7.

⁷ Borisov, *Od ranocelništva do začetkov znanstvene kirurgije na Slovenskem*, str. 97–98, 103.

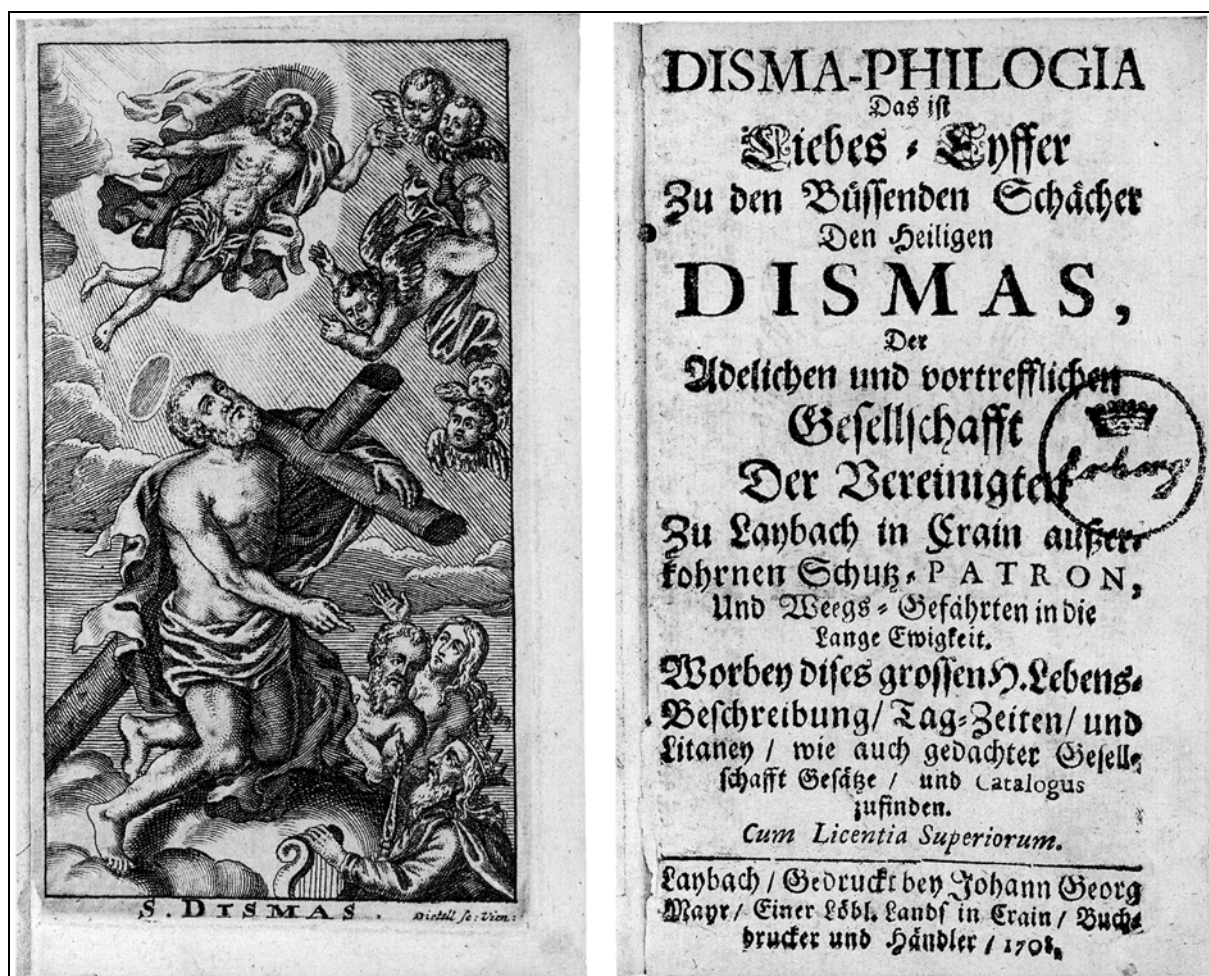
⁸ Zanje glej Steska, *Academia Operosorum*, str. 82–84; Lavrič, *Ustanavljanje umetnostnih akademij*, str. 70–71.

⁹ Prim. Dolničar, *Epitome*, str. 88.

¹⁰ Steska, *Academia Operosorum*, str. 90, opozarja, da takšna sumničnja niso utemeljena, saj je bila akademija operozov dobra katoliška družba.

¹¹ Pirjevec, *Kulturno delo Akademije Operosorum*, str. 7.

¹² Prim. Dolinar, *Od Dizmove bratovščine*, str. 35–46.

Disma-Philologia, knjižica ljubljanske plemiške družbe sv. Dizma, naslovnica z bakrorezom dunajskega mojstra Dietla, 1708. (Spominska knjiga, I., str. 312)

skrbeli za lastno kapelo, v kateri se bo nato vsako leto opravila glavna pobožnost in se bodo brale maše za umrle družbenike,¹³ vendar je do uresničitve zamisli preteklo več let. Leta 1699 so naposled sklenili, da bodo družbino kapelo sv. Dizma postavili sredi trikotnega trga pred Nemškimi vrati, in se v ta namen povezali s stavbenikom Carlom Martinuzzijem.¹⁴

Ker pa se je kmalu zatem porodila ideja o gradnji nove stolne cerkve, so si družbeniki glede lokacije premislili; odločili so se za kapelo v stolnici in dobili zanjo kar najodličnejši prostor v transeptu.¹⁵ Opreмили so jo z razkošnim oltarjem, za katerega je Giulio Quaglio leta 1704 naslikal monumentalno podobo Kristusa s sv. Dizmom v predpeklju.¹⁶ Spokorjeni desni razbojnik, ki je umiral na križu hkrati z Jezusom, je na njej predstavljen kot prvi, ki je bil deležen milosti odrešenja; slikar ga je upodobil

klečečega ob vhodu v predpekel, iz katerega se dvigajo osvobodjene duše starozaveznih pravičnikov. Na freskah, s katerimi je Quaglio okrasil obočni pas nad oltarjem, so prizori, ki kažejo Dizma, ko pred razbojniškimi tovariši brani sveto družino na poti v Egipt, nadalje njegovo smrt na križu in končno njegov sprejem v nebesa.¹⁷ Freske v povezavi z oltarno sliko svetnika nazorno opredeljujejo kot zavetnika umirajočih. Kot takega ga je pozneje, okoli leta 1740, z dodanim prizorom previdenja in svetega maziljenja umirajočega bolnika v ozadju kompozicije še konkretnje predstavil Valentin Metzinger na sliki za cerkev sv. Križa na Hribcu v Škofji Loki; le-to pa je po liniji rodbine Oblak von Wolken-sperg, ki je cerkev postavila in bila očitno tudi naročnica slike, mogoče postaviti v zvezo prav z ljubljansko Dizmovo bratovščino (njen član je bil mdr. Janez Anton pl. Wolken-sperg).¹⁸ Poudariti velja, da

¹³ *Spominska knjiga*, 1, str. 20–21.

¹⁴ Šteska, *Dolničarjeva ljubljanska kronika*, str. 86.

¹⁵ Lavrič, *Ljubljanska stolnica*, str. 115–118.

¹⁶ Murovec, *Quaglieve oltarne slike*, str. 2–5, z navedbo starejšje literature.

¹⁷ Lavrič, *Ljubljanska stolnica*, str. 69–70.

¹⁸ Cevc, *Valentin Metzinger 1699–1759*, str. 369, kat. 169.

gre za redko upodabljanega svetnika, ki ga na Slovenskem v obravnavanem času srečamo še v zvezi z naročili Ignacija Marije Attemsa.¹⁹

Akademiki filharmoniki, ki so se posvečali muziciranju, so 22. novembra 1702 obhajali svoj prvi glavni praznik, tj. god sv. Cecilije, pri avguštincah pred Spitalskimi vrati²⁰ in v tamkajšnji redovni cerkvi so tudi poslej obdržali svoje verske obrede.²¹ Njihova akademska pravila so izrecno naročala, naj praznik proslavijo s slovesnim obredom pred velikim oltarjem, na katerem naj bo izpostavljena slika njihove zavetnice.²² Katero konkretno sliko so častili, iz virov ni razvidno, vendar je mogoče sklepati, da je zelo verjetno prav za filharmonike nastala podoba sv. Cecilije pri avguštincah, ki jo je naslikal Jurij Adam Grimšic, omenja pa jo Dolničar v dodatku k letopisom.²³ Domneva se zdi še verjetnejša, če upoštevamo, da je bil Grimšic, ki naj bi prevzel vodstvo načrtovane *Academiae trium Artium*,²⁴ povezan z najdejavnejšimi kulturnimi delavci svojega časa, torej tudi s predsednikom *Academiae philharmonicorum* Janezom Bertoldom Höfferjem.

Kako si je umetnik podobo sv. Cecilije zamislil, ne vemo, ker slika (po dosedanjih podatkih) ni

Valentin Metzinger: Sv. Cecilija, Ljubljana, ž. c. sv. Trojice, 1749. (foto: Andrej Furlan)

ohranjena, zagotovo pa ni odstopala od ustaljenega ikonografskega tipa, ki jo kaže z glasbili, običajno s pozitivom ali orglami. Svetnica, ki je živela v 3. stoletju, je namreč postala zavetnica glasbenikov, ker je v svojem srcu prepevala Bogu, kateremu se je zabljudila, čeprav se je na očetovo željo poročila s poganskim Valerijanom. Potem ko je moža in po njem tudi njegovega brata Tiburcija spreobnila h krščanstvu, je leta 230 umrla mučeniške smrti. Njeno podobo so za atiko oltarja, ki v centralnem delu predstavlja smrt sv. Uršule, izbrale tudi ljubljanske uršulinke (leta 1749 jo je naslikal Valentin Metzinger), in sicer kot njeno muzikalno spremljavo.²⁵ Slika svetnice je za akademsko bratovščino sv. Cecilije, ki je od leta 1731 delovala v Kamniku, pri Metzingerju naročil tudi tamkajšnji župnik Maksimilijan Leopold Rasp, kot operoz nekdanj dejaven v ljubljanski družini kulturnikov, vendar sv. Cecilija na kamniški sliki ne nastopa samostojno, ampak v družbi s prvotno zavetnico oltarja sv. Marjeto.²⁶

Za ustanovitelja zdravniškega društva velja doktor Marko Gerbec, ki je s svojimi medicinskimi razpravami zaslovel daleč prek meja domače Kranjske.²⁷ Društvo je z javnim praznovanjem godu svojih dveh zavetnikov začelo leta 1712 v uršulinski cerkvi sv. Trojice.²⁸ S privoljenjem samostanske prednice so se člani odločili, da bodo slovesnosti obhajali s péto mašo in panegirikom, z udeležbo deželnih trobentačev ter z izpostavitvijo slike sv. Kozma in Damijana, katerima v čast naj bi sčasoma v cerkvi postavili tudi oltar (za oltar je Gerbec v oporoki leta 1716 in v dodatku 1717 volil skupno 200 florintov²⁹). Uršulinska kronistka poroča, da je pobožnost na omenjeni način potekala vse dotlej, dokler ni bila sezidana in blagoslovljena nova cerkev, potem pa je prednica leta 1727 od zdravnikov zahtevala dolgoročno pogodbo in postavitev oltarja. Ker se člani s tem niso strinjali in se niso hoteli pogodbeno z ničimer obvezati, so letno slovesnost prenesli k ljubljanskim klarisam,³⁰ ki so se tudi same ukvarjale z lekarniško dejavnostjo.³¹ V uršulinski cerkvi je spomin na shode zdravnikov in lekarnarjev oz. na njuna patrona vendarle ostal, saj sta sredi 18. stoletja kipa sv. Kozma in Damijana, deli ljubljanskega kiparja Urbana Gabra, kot gostača dobila svoj prostor na oltarju sv. Frančiška Paolskega (zdaj sv. Angele Merici),³² iz klariškega samostana,

¹⁹ Novak Klemenčič, Franz Ignaz, str. 255–259.

²⁰ Steska, Dolničarjeva ljubljanska kronika, str. 96; Höfler, *Glasbena umetnost*, str. 110, 112.

²¹ Leta 1767, ko je delovanje akademije že usihalo, se je leta odločila prepustiti praznovanje zavetnice sv. Cecilije avguštincah samim; glej Cvetko, *Academia Philharmonicorum*, str. 130–131, 133.

²² *Leges Academiae Philharmonicorum Labaci Metropoli Carnioliae adunatorum*.

²³ Steska, *Slike v ljubljanskih cerkvah*, str. 50.

²⁴ Lavrič, *Ustanavljanje umetnostnih akademij*, str. 77–78.

²⁵ Cevc, *Valentin Metzinger*, str. 391, kat. 269.

²⁶ Za bratovščino, sliko in ikonografijo gl. Kemperl, *Akademska bratovščina sv. Cecilije*, str. 34–40; prim. Cevc, *Valentin Metzinger*, str. 176.

²⁷ Za Gerbca gl. Pintar, *Dr. Marko Gerbec*, str. 5–44; Borisov, *Od ranocelnštva do začetkov*, str. 97–98, 103.

²⁸ Dolničar, *Epitome*, str. 102.

²⁹ Steska, *Zdravnik dr. Marka Grbec*, str. 226.

³⁰ AULj, fasc. 6, VIII/1, *Samostanska kronika*, leto 1712, pp. 64–65.

³¹ Hančič, *Klarise na Kranjskem*, str. 448.

³² Oltar je nastal okoli sredine 18. stoletja. Kipa sta izpod dleta

ki je bil leta 1782 razpuščen in po potresu 1895 skupaj s cerkvijo podrt,³³ pa ni ohranjenih nobenih materialnih sledi omenjenega društva. Priložnosti za počastitev svetih dvojčkov so imeli Ljubljanci tudi sicer dovolj: v avguštinski cerkvi (zdaj frančiškanski) sta se po sredini 18. stoletja kot kipa na konzolnih podstavkih pridružila starejšemu oltarju svetih mučenk Lucije, Apolonije in Agate,³⁴ h katerim so se ljudje zatekali po pomoč v zdravstvenih težavah, pri Sv. Florijanu pa sta v drugi polovici stoletja dobila lasten oltar s sliko, ki verjetno izhaja izpod čopiča Franca Antona Nierenbergerja,³⁵ za spremstvo pa še tri druge pomembne zavetnike bolnikov

Joseph Gebhardt (s sodelavci), Urban Gaber: oltar sv. Frančiška Paolskega (zdaj sv. Angele Merici), Ljubljana, ž. c. sv. Trojice, sredina 18. stol. (foto: Andrej Furlan)

Urbana Gabra, oltar v štukolustru pa je delo wessobrunskih štukaterjev pod vodstvom Josepha Gebhardta; glej Resman, *Kiparstvo poznega baroka*, str. 21, 137, 139, 188, z navedbo starejše literature.

³³ Hancič, *Klarise na Kranjskem*, str. 440–441.

³⁴ Resman, *Oltarna oprema*, str. 321–323.

³⁵ V terenskih zapiskih, ki jih hrani Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta ZRC SAZU, je zapisana domneva, da bi slika utegnila biti delo Janeza Potočnika.

in zdravstvenih delavcev, in sicer sv. Boštjana in Roka ter Apolonijo.³⁶

O bratih Kozmu in Damijanu, ki sta v 3. stoletju živela v Siriji, pričuje predvsem legendarno izročilo. Zdravniško znanje naj bi si bila pridobila pri Arabcih. Skupaj z zdravljenjem, ki sta ga opravljala ne-sebično in brezplačno, sta širila tudi krščansko vero. Ker sta vero pogumno izpovedala tudi v času Dioklecijanovega preganjanja kristjanov, sta prestala več vrst mučenj: vrgli so ju v morje, obmetavali s kamenjem, obstreljevali s puščicami, zažgali na grmadi. Ker sta kljub vsemu ostala pri življenju, so ju nazadnje obglavili. Njuno češčenje se je kmalu razširilo po vsej Evropi. Cerkev se ju spominja 27. septembra, za zavetnika pa so si ju izbrali zdravstveni delavci in medicinske fakultete. Običajno ju upodabljajo v orientalskih oblačilih, kot attribute pa dodajajo posode za zdravila, možnarje, kirurški nož, zdravilna zelišča ipd. Na Kranjskem so njune upodobitve precej pogoste, k razširjenosti njunega kulta v deželi pa je poleg slavnega romarskega svetišča na Krki na Dolenjskem gotovo pripomoglo tudi ljubljansko zdravniško društvo.³⁷

Pomemben del praznovanja, ki ga je zdravniško društvo pripravljalo ob godu svojih zavetnikov, je bil, kot že rečeno, govor v njuno čast. Zaslugo, da sta se ohranila prva dva, iz let 1712 in 1713, ki zaznamujeta začetek delovanja društva, ima Janez Gregor Dolničar, ker ju je uvezal v zbirko drobnih tiskov, t. i. *Miscellanea*. Vsebinsko sta zanimiva tudi zato, ker odlikavata tedanje pojmovanje medicinske vede in zgodovinske okoliščine, ki so spodbudile javno pobožnost: to sta bili nevarnost kuge, ki je Kranjcem grozila, in živinska kuga, ki je Kranjsko tudi dejansko prizadela.³⁸ V nadaljevanju bomo panegirika predstavili v kratkem povzetku.

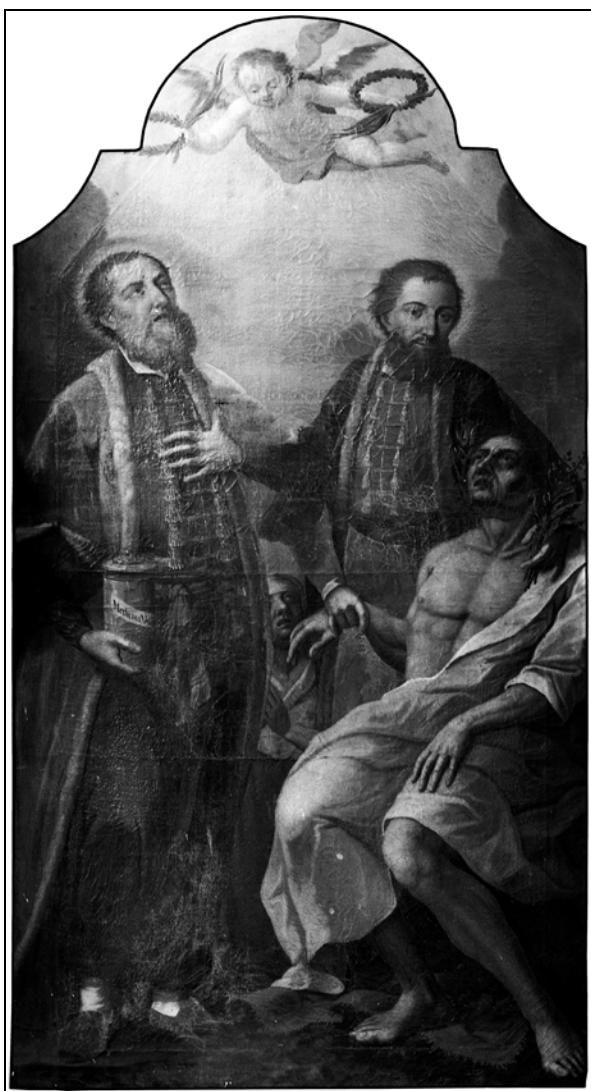
Panacaea Aemonensis sive Divi Cosmas et Damianus infirmorum medelam quaerentium speciales patroni: govor je imel operoz Janez Andrej Coppini leta 1712 v uršulinski cerkvi sv. Trojice.³⁹ Poslušalcem je predstavil Kozma in Damijana kot čudežno zdravilo, tj. emonsko panacejo. V skladu s kozmično naravnano medicino je začel z obrazložitvijo, da zdravnik, ki opazuje stanje bolnika, najprej ugotovi naklonjenost zvezd in šele nato pripravi lek. Žato je po njegovem trikrat srečna dežela Kranjska, saj ji svetita tako dobrotljivi ozvezdji, ki zdravnikom preprečujeta zmote ali pa jih odpravljata z nebeškimi posegi. Navzoče, ki so se tokrat

³⁶ Študent Gerbčeve dijaške ustanove je bil po letu 1773 oz. 1786 dolžan plačati po štiri maše pri oltarju sv. Kozma in Damijana pri Sv. Florijanu; prim. Steska, *Zdravnik dr. Marka Grbec*, str. 227.

³⁷ Za upodobitve sv. Kozma in Damijana gl. Minařik, *Slike in kipi*, str. 229–243.

³⁸ Prim. Jurca, *Poročilo dr. Marka Gerbca*, str. 109–138.

³⁹ SKLj, Dolničarjeva *Miscellanea* IV/18.

Franc Anton Nierenberger (pripisano): Sv. Kozma in Damijan, Ljubljana, p. c. sv. Florijana, 3. četrtina 18. stol. (foto: Damijan Prelovšek)

prvič zbrali v prid sebi in domovini, je pohvalil, da so se s pobožnostjo obrnili po pomoč k nebu, in dodal, da je treba priznati čast njima, ki sta s svojo darežljivostjo obvarovala ne samo društvo, ampak celotno domovino. Danes – je nadaljeval – sta se srečala Kastor in Poluks, umirajoči in znova rojeni, ter se povezala. Antična lika je uporabil kot podobo dvojčkov Kozma in Damijana, plemenitih zaradi kreposti in slavnih zaradi zdravilstva. Vsakdo, ki sta mu svetnika pomagala, je mogel prejeti telesno in duševno zdravje. V njunem času, ko sta svet obvladovala brezumno praznoverje in pohlep tiranov, so bile bolezni duš nevarnejše od telesnih, zato sta brata prevzela zdravljenje zunanega stanja, da bi ozdravila dušo in razum. Naprezala sta se dan in noč. Njun lek proti bolezni je deloval tudi proti zlu, umetnost zdravljenja sta povezovala z naukom, zato

je skupaj s telesom, ko se je dvignilo iz ležečega stanja, vstala tudi omrtvela duša. Zaradi poklica, ki sta ga opravljala, sta bila pozvana na zaslišanje. Ker sta priznala, da se ukvarjata z zdravniško vedo in krščansko vero, je njuna nebeška medicina razsrdila tirana. Vrgli so ju v morje, zajeli so ju valovi, vendar sta prispela v varen pristan. Nato so ju zažgali, a plameni se ju niso dotaknili, ker se ogenj, četudi požrešen, ni hotel hraniti z dragocenima žrtvama. Potem ko sta jima prizanesla ogenj in voda, pred udarcem nista bila varna in so ju naposled obglavili. Govornik se je v nadaljevanju spet povrnil k domačim razmeram. Pravi, da sta svetnika kakor zbrani žarki, ki dobrohotno ogrevajo društvo in domovino. Medtem ko so sosednje dežele žalovale zaradi kužnih zvezd, je bila Kranjska zdrava, le da je bila prestrašena in vznemirjena. Ko so tam zaradi kuge ležali, so tu presrečni trdno stali. Po zaslugi prevzvišenih zvezd je bila smrt v srečo Kranjcev oslepljena in ni mogla na njih preizkušati svoje slepe krutosti. Zaradi izkazanih milosti so zdravniški kolegi z gorečnostjo, vdano hvaležnostjo in zahvalo tokrat prvič javno obhajali aniverzarij v čast svetima bratoma (kar so dotlej opravljali privatno) in s tem položili temeljni kamen zdravniškega društva. Coppini je govor zaključil z odločitvijo: kolikor blaginje, zdravja, slave, čilosti in uspeha hočejo pripraviti domovini, toliko vnetosti za ohranitev, toliko prizadevanj za pospeševanje in rast društva morajo vložiti.

Purpuratae honoris victimae sive Divi tutelares patroni Cosmas et Damianus: govor je imel Frančišek Andrej Vidmayr, slušatelj sintakse, leta 1713 v uršulinski cerkvi sv. Trojice.⁴⁰ Izbrana tema obravnava sv. Kozma in Damijana kot žrtvi, oblečeni v škrlat dostojanstva. Retorik je v predgovoru svoje delo posvetil doktorjem medicine ter fizikom in zdravnikom kranjskih deželnih stanov, ki so se s pobožnostjo, kakršne druge dežele ne poznajo, odločili obhajati letna slavlja v čast svojima prvoboriteljima. Kranjska ju, pravi, časti in kliče na pomoč še zlasti v času, ko je vso deželo preplaval strah pred bližnjo kugo. Na začetku govora je ovrgel reklo, da Galen podarja bogastvo, Justinijan pa časti, češ da sveta zavetnika ljubljanskega društva bogastva nista ne imela in ne hotela, časti pa sta pridobila. Nadaljeval je s trditvijo, da je začetnik medicinske znanosti Bog, ki je hotel, da so jo izvajali angeli (nadangel Rafael je ozdravil Tobija) in Jezus, nadaljevali pa tudi Jezusovi učenci s polaganjem rok na bolnike. Z njo sta se ukvarjala tudi sv. Kozma in Damijan, ki sta velikodušno odklanjala bogastvo, ker srca nista napolnjevala z njim, temveč z Bogom. Pri Grkih sta po pravici dobila ime *Anargyros*, tj. "brez srebra", ker sta zdravila brez plačila, zato pa se

⁴⁰ SKLj, Dolničarjeva *Miscellanea* IV/19, VI/18.

Urban Gaber: Sv. Kozma, Ljubljana, ž. c. sv. Trojice, sredina 18. stol. (foto: Blaž Resman)

Urban Gaber: Sv. Damijan, Ljubljana, ž. c. sv. Trojice, sredina 18. stol. (foto: Blaž Resman)

je njuna neobtežena duša tudi hitreje dvigala v kontemplaciji nebeških reči. Govornik se ni hotel posebej zadržati ob slogi obeh bratov, ki sta delala, kot da bi bila enega duha in mišljenja, ampak je prešel na njun rod. Poslušalcem je zastavil vprašanje, zakaj verjamejo, da sta se odevala v vojaško ogrinjalo, obšito s škrlatom, ali v cesarski oz. kraljevski purpurni plašč, saj vendar te časti predstavljajo le kupljivo in ničevo slavo. Sveta dvojčka pa slavo nista pridobila po rodu, ampak po goreči ljubezni, kreposti in dejanjih, ki so jima prinesli škrlat. Nepremagljiva ju-

naka nista postala plen ognja, ker sta bila *Anargyros*, prav tako nista potonila v morju, čeprav so ju obtežili z železnimi verigami. Tudi ju ni pobila ploha kamnov, ki so pozneje postali kras njunega škrlata. Morilsko delo je naposled opravil meč, nesmrtni imeni sta bili zapisani z njuno lastno krvjo. V njuno slavo je Justinijan sezidal svetišče. Za sklep je govornik še navedel, da ju grški menologij imenuje presvetla stebra in neomajna stolpa, nekateri pa ju primerjajo z ozvezdjem dvojčkov Kastorja in Poluksa. Prav na koncu je ponovil, da v času, ko kuga

razsaja po sosednjih deželah, Kranjska prav od njiju pričakuje pomoč.

Sv. Ivo Hélorý, ki si ga je izbralo za zaščitnika ljubljansko pravniško društvo, je bil Bretonec. Rodil se je leta 1253 in umrl 1303. Študiral je teologijo in kanonsko pravo, postal odvetnik in nato duhovnik. Več let je kot župnik deloval po vaseh, potem pa se je naselil na posestvu svojih staršev, kjer je živel asketsko, skrbel za reveže in nudil pravno pomoč zatiranim, ki so se znašli v pravnih težavah. Za svetnika je bil razglašen leta 1347, goduje pa 19. maja. Njegovo češčenje se je kmalu razširilo po severnih deželah, prodrlo pa je tudi v Italijo.⁴¹ *Advocatus pauperum* je postal češčen kot ljudski svetnik, še zlasti v romanskih deželah, medtem ko so ga nemške sprejele predvsem kot stanovskega patrona pravoznancev. Za zavetnika si ga je izbrala vrsta evropskih juridičnih fakultet (zlasti veliko nemških), aktualen pa je ostal vse do druge polovice 18. stoletja. Fakultete so Ivov god (*dies academicus*) praznovale 19. maja ali v neposredni bližini tega dne s posebnim obredom, katerega pomemben del je bil praznični govor (*oratio panegyrica, laudatio*), ki so ga običajno med mašo, neposredno po evangeliju, imeli za to določeni študentje, profesorji le redkokdaj. Veliko govorov je bilo natisnjenih in predstavljajo pomemben kulturnozgodovinski vir. Za nekdanji avstrijski prostor jih je deloma raziskal Leopold Kretzenbacher;⁴² opozoril je, da so med njimi tudi primerki iz mest (npr. Linza, Celovca in Ljubljane), kjer pravnih fakultet tedaj ni bilo, obstajala pa so društva, ki so si po njihovem zgledu izbrala za varuha sv. Iva. Likovna umetnost ga prikazuje v halji ali talarju, običajno z biretom na glavi in z zvitkom ter knjigo v rokah, večkrat obdanega s sirromaki ali pa postavljenega med bogate in revne v vlogi razsodnika.

Ljubljansko pravniško društvo⁴³ je god sv. Iva prvič praznovalo dne 22. maja 1698 v diskalceatski cerkvi sv. Jožefa s slovesno mašo in nemško pridigo.⁴⁴ Pobudnika te pobožnosti sta bila Janez Stefan Florjančič pl. Grienfeld⁴⁵ in Janez Andrej Mugerle pl. Edelhaimb.⁴⁶ Praznovanje so že naslednje leto prestavili k jezuitom v cerkev sv. Jakoba, kjer je za to priložnost pred zbranimi juristi z latinskim hvalilnim govorom običajno nastopil eden izmed jezuitskih dijakov iz razreda retorike. Dne 19. maja 1710 so slovesnost prvič obhajali v novozgrajeni cerkvi sv. Rozalije pod ljubljanskim gradom, in sicer

z latinskim nagovorom in ob spremljavi trobent⁴⁷ (v tem letu je v Ljubljani s privatnimi juridičnimi predavanji začel Francišek Krištof Bogataj).⁴⁸ Leta 1725 so praznovanje prenesli v stolnico,⁴⁹ od tam pa jih je kmalu zvalila k sebi imenitna nova cerkev ljubljanskih uršulink,⁵⁰ v kateri so se naposled ustalili.

Pri uršulinkah so se juristi v čast svojega zavetnika prvič zbrali 10. junija 1727. Pred tem so poslali k prednici doktorja Cormizerja, da bi prosil za dovoljenje, ki ga je tudi dobil, vendar pod pogojem, da bo društvo priskrbelo razsvetljavo in upoštevalo delež uršulink, tj. njihov ornat in glasbo. Dogovorila sta se, da bodo za razsvetljavo prispevali 12 florintov, glasbo pa naj bi (zaradi obljube doktorja Felberja) imeli zastoj. Cormizer je izrazil še željo, da bi pri društveni slovesnosti smele igrati samostanske trobentačice, vendar je prednica prošnjo odbila, češ da bi to ne bilo primerno in da na ta instrument igrajo le za svoje potrebe, poleg tega pa tudi ni hotela navzkrižij z deželni trobentači. Zato sta sklenila, da bodo člani društva sami najeli deželne trobentače, prav tako pa tudi sami poiskali mašnika in pridigarja. Uršulinska kronistka poroča, da so za pridigarja izbrali jezuita Filipa Coroda, pontificiral pa jim je pičenski škof in novomeški prošt Jurij Francišek Ksaver Marotti. Slovesnosti so se poleg pravnikov udeležili tudi prisledniki, oblečeni kakor v deželnem dvorcu. Društveniki so za obred poslali v cerkev sliko sv. Iva in jo nato odnesli, naslednje leto pa so jo spet prinesli in jo naposled pustili v hrambi v uršulinskem samostanu.⁵¹ O tem, kakšna je bila omenjena slika, ni poročil. Da so ugledni člani spočetka imeli v načrtu ambiciozno naročilo, je mogoče razbrati iz Dolničarjevega osnutka seznama dragocenih slik po ljubljanskih cerkvah, v katerem je med stolničnimi naveden tudi Sv. Ivo Antonia Zanchija. Ker je Dolničar v izpopolnjeni verziji besedila omembo izpustil, se zdi, da jim naročila pri slavnem beneškem mojstru ni uspelo realizirati,⁵² najbrž pa upravičeno sklepamo, da se kljub temu niso zadovoljili le s kakšnim povprečnim slikarjem.

Med številnimi slikami, ki sestavljajo umetniško zbirko uršulinskega samostana, danes ni najti nobene podobe sv. Iva, ne srečamo je niti po drugih

41 Prim. Baldini, La figura di Sant'Ivo, št. 839, str. 91–99.

42 Kretzenbacher, St. Ivo, str. 187–208.

43 Prim. Polec, Ljubljansko višje šolstvo, str. 9, 12; prim. Vilfan, Pravniki med Operozi, str. 83.

44 Dolničar, *Epitome*, str. 90; Steska, Dolničarjeva ljubljanska kronika, str. 84.

45 *Spominska knjiga*, 1, str. 80–83.

46 *Spominska knjiga*, 1, str. 50–51.

47 Steska, Dolničarjeva ljubljanska kronika, str. 162.

48 Dolničar, *Epitome*, str. 99; Steska, Ljubljansko vseučilišče, str. 78.

49 ARS, AS 1073, I/38r, Diarium Ministri 1722–oktober 1736, fol. 1231r, 28. maj 1725: *Hodie Collegium Advocatorum celebravit suum festum S. Ivonis, quod translatum est in templo cathedrali*.

50 ARS, AS 1073, I/38r, Diarium Ministri 1722–oktober 1736, fol. 1282v, 10. maj 1727.

51 AULj, fasc. 6, VIII/1, Samostanska kronika, leto 1727, pp. 154–155.

52 Lavrič, "Virtuti et musis", str. 44.

Sv. Ivo kot odvetnik revnih, bakrorez iz knjige Pedra Ribadeneira "Die triumphierende Tugend" (prevod: Johann Hornig, Augsburg–Dillingen 1721).

ljubljskih samostanih in cerkvah, najbrž pa bi jo zaman (ali morda s skromnim uspehom) iskali tudi drugod po Sloveniji.⁵³ Kult sv. Iva, ki ga je gojila elitna družba pravnikov, se namreč, podobno kot v drugih nemških deželah, med našimi ljudmi ni udomačil in je sčasoma skoraj brez sledu ugasnil. Za spomin pa je vendarle poskrbel Dolničar: v *Miscellanea* je ohranil kar osem govorov v čast sv. Iva (nekateri tudi v dvojnikih), ki jih je juridično društvo dalo natisniti pri ljubljanskem tiskarju Mayru. Predstavljajo zanimiv odsev časa, nekateri so tudi politično angažirani, vsi pa postavljajo pred bralca mogočno, z baročnim zanosom naslikano idealno podobo svetega odvetnika. Njihove kratke povzetke si oglejmo v nadaljevanju.

Syngrapha eucharistica magno justitiae advocato divo Ivoni tutelari suo ab Inclyto Collegio Juridico Labacensi demississime oblata: govor je imel Filip Go-

tard Pillichgraz, slušatelj retorike, leta 1699 (cerkev ni navedena).⁵⁴ Govor z naslovom Dolžno pismo zahvale velikemu odvetniku pravičnosti sv. Ivu se obrača na svetnika kot zavetnika pravnih fakultet, v čigar varstvo se je po zgledu evropskih atenejev izročilo tudi ljubljansko društvo. Ker je tedaj obstajalo šele eno leto, je bilo sicer zadnje po starosti, vendar ne zadnje po hvaležnosti. Govornik je odstrl pred poslušalci nesmrtno slavo svetnika, ki je z zmogovito nogo strl ošabnost sveta. Opisal jim je njegovo gorečnost in dobrotljivost do ubogih in potrebnih, vendar s tem ni hotel priklicati mednje žalosti zaradi stisk siromakov, iz bivališč vrženih vdov, dediščine oropanih sirot. Nadaljeval je, da je v grozo opustošenja in krutosti posegel sv. Ivo kot novi Herkul, ki je očistil Avgijev hlev. V izprijeni družbi, v kateri je bilo le malo poštenih, so tudi najvišje sodne oblasti ravnale krivično. Sodniki so preklinjali

⁵³ Za prijazno pomoč pri iskanju slik sv. Iva se zahvaljujem p. Felicijanu Pevcu, s. Jasni Kogoj in dr. Marijanu Smoliku.

⁵⁴ SKLj, Dolničarjeva *Miscellanea* I/5; prim. Steska, Ljubljansko vseučilišče, str. 77.

pravičnost, dokler ni v javnosti nastopil sv. Ivo in se v odprtem boju boril za pravičnost. Da bi nobena doba ne pozabila na dolžno zahvalo velikemu odvetniku, je govornik v spomin postavil svetniku oltar hvaležnosti; njegov podstavek so sestavljale izgnana Nepoštenost, premagana Hudobija, Zavist, Spletka in kar je drugih noč in temo posnemajočih pošasti, ki so bežale pred sončnimi žarki podobe sv. Iva, nad katero se je dvigal genij pravoznanstva, okrašen z dvojnimi ščitom, na katerem sta bili zapisani menica zahvale in hvalnica. Slednja je vabila Ęmono, naj se ozre na oltar in se uči poguma od svetnika, v katerem je dvojna hidra dobila svojega Herkula. Oltar najbrž ni bil le simbolični in alegorični govorniški okras, ampak verjetno tudi realna scenografija, postavljena, da bi povzdignila slovesnost ljubljanskega pravnega društva.

Pia iniquitas magni justitiae advocati Divi Ivonis: govoril je Jožef Rihard Erberg, slušatelj retorike, leta 1700 v jezuitski cerkvi sv. Jakoba.⁵⁵ Tema, ki obravnava pobožno nepravico velikega odvetnika pravičnosti sv. Iva, je zgrajena na navideznem protislovju. Erberg v predgovoru izpostavlja, da je hvalilni govor prvi sad njegovega študija in zato retorično preprosto, vendar ga prinaša na oltar sv. Iva z dolžno hvaležnostjo. Tolaži se z mislijo: če si je Bog iz ust otrok in dojenčev pripravil hvalo, zakaj bi tega ne storili tudi svetniki. Na pomoč pokliče Suado, da bi hvalnico okrasil z nakitom njene zgovornosti. Govor začenja v borilnici kot bojevnika za pobožno krivico sv. Iva in poslušalce spodbuja z vprašanji, zakaj časte svetnika kot svojega patrona in zaščitnika boginje Temide (ki poseblja zakonitost). Komaj položi roko, da bi opravil delo, že mu kritični Aristarh oponese, da je brezbrizno združil pobožnost z nepravico, zato se mladi retorik v nadaljevanju trudi, da bi svoje izhodišče primerno razložil. Najprej predstavi lepoto sv. Iva, čigar kreposti so kot dišeče cvetlice, dejanja kot dragoceni biseri in pobožnost kot sijaj luči. Njegova nepravica nikakor ne nasprotuje pobožnosti. Ne gre namreč za krivico, ki vznemirja ljudi, hujska k vojskovanju, prestopa zakone, skrni svetišča, požiga oltarje, zatira svobodo, si prisvaja oblast in z nezaslišano krutostjo preliva nedolžno kri, ampak za tisto, s katero je živel Ivo: hranjen s postom, nasičen z lakoto, poživljen z delom, vzrejen z odrekanjem. Iva je imenoval nepravico zato, ker je bil strog do sebe, ker se je trpinčil z raševino, ker ni prizanašal telesu, da bi obvaroval dušo. Poudaril je, da je zaničeval minljivo slavo sveta in se posvečal delom usmiljenja. Z ognjevito zgovornostjo je branil pravice revežev, vdov in sirot. Govornik je povabil člane ljubljanskega društva, naj vstopijo v njegovo šolo in ga kar najbolj goreče posnemajo kot idealni vzor.

Cithara in coelum translata Divus Ivo: kot govornik je nastopil Aleš Žiga Dolničar, slušatelj retorike, leta 1701 v jezuitski cerkvi sv. Jakoba.⁵⁶ Mladi retorik je v lavdaciji predstavil sv. Iva kot liro, preneseno v nebo. Najprej je pohvalil veličastno opremo in slovesnost, ki jo je pripravilo juridično društvo, češ da si ni mogoče želeli še več lepote, sijaja in razkošja. Priznanje je izrekel tudi društvenikom, ko jih je primerjal z venčkom, lepšim od Florinega, ki ga Modrost ni okrasila s cvetovi, ampak z znanostjo. Ob vsem, kar je bilo vredno hvale, je našel eno samo pomanjkljivost, in sicer odsotnost glasbenikov. Prav glasba, ki je za ušesa najprijetnejša in za dušo najslajša, pa je po njegovem mnenju najprimernejša za praznično spremljavo. Počastil jo je z najlepšimi vzdevki, in sicer kot vrelec življenja, netivo radosti, vir plemenitosti, prinašalko miru, lajšalko skrbi, posredovalko veselja. Zato je želel slavnosti dodati nekaj melodije in zaigrati na liro, ne na ono, ki si jo je izmislila in slavila starodavnost, ampak na tisto, ki jo je oblikovala roka Vsemogočnega, tj. na sv. Iva. Njegova lira ima toliko strun, kolikor je svetnik imel kreposti. S sladko harmonijo umirja trpeče, tolaži žalostne, spodbuja junake, vse prevzema s svojo močjo. Če je starodavnost slavila Orfejevo liro, hoče Aleš slaviti sv. Iva, ki je besnost preobrazil v krotkost, zgrinjajoče se viharje trpljenja v brezvetrje. Tako kot je Orfej z glasbilom pridobil Evridiko iz podzemlja, je Ivo rešil pobožnost in poklical na zemljo boginjo pravičnosti Astreo. Prihital ji je na pomoč in utrdil zakone. Kdo bi torej ne občudoval sv. Iva, lire, ki s harmonijo spoštovanja zakonov prinaša pravico. Vendar v to harmonijo prinese zmedo sovražen zbor, ki kuje prevare in spletke, besni, meče očitke, zbada z dovtipi, spodbuja sovraštva. Zveneča lira se zaradi izvrševanja pravice znajde med udarci obrekovalcev in nasprotnikov. Vendar ko je napadena, zveni v še slajši harmoniji. Bolj ko jo mučijo, več božanske glasbe daje od sebe. Brez uspeha jo obrekujejo in ji zavidajo; ob tem samo še bolj miloglasno igra v Božjo slavo, saj brez udarcev nihče dobro ne muzicira. Potem ko je predstavil liro, zvenečo na zemlji, se je govornik posvetil še njenim nebeškim zvokom. Za primerjavo si je spet izposodil Orfeja, čigar lira je bila zaradi hvalnic bogovom poplačana in žari med zvezdami. Prav tako na nebu med blaženimi sveti sv. Ivo. Z neba kot zavetnik spremlja tudi ljubljansko društvo, katerega člani naj življenje uravnajo po njegovem vzoru. Glasbeno metaforo Dolničarjevega govora je mogoče povezati s tedaj aktualno ljubljansko temo, tj. s snovanjem in ustanovitvijo akademije filharmonikov.

⁵⁵ SKLj, Dolničarjeva *Miscellanea* I/6.

⁵⁶ SKLj, Dolničarjeva *Miscellanea* I/7, II/11, IV/20. Govor v *Bibliotheca Carnioliae* navaja tudi Pohlín, glej Pohlín, *Krainska grammatika*, str. 414, 562.

Apex geminae iustitiae: govoril je Jurij Žiga Liechtenberg, slušatelj retorike, leta 1703 v jezuitski cerkvi sv. Jakoba.⁵⁷ Govornik, ki si je za temo izbral dvojni vrh pravičnosti sv. Iva, je na začetku uporabil besedno igro in iz svetnikovega imena (z opustitvijo srednje črke) oblikoval vzklik veselja, s katerim je proslavil svetnikov dosežek, tj. kronani vrh pravičnosti. Svetnik ni dosegel vrhunca slave brez tekmecev, ki so prav tako vredni hvalnic. Z ljubeznijo bi si sicer prislužil ognjene plamene, z nedolžnostjo lilijo, s pogumom lovor, z vero ščit in čelado, s stanovitnostjo krono, vendar ta znamenja pripadajo tudi drugim, medtem ko on izstopa z dvojno pravičnostjo, tj. do Boga in do ljudi. Liechtenberg je nato sledil sv. Ivu skozi njegovo življenje in kazal poslušalcem pobožne prizore, npr. svetnika z žarečim obrazom in solzami pri bogoslužju, okamenelega v zamaknjenju ob vznožju križa, ponižno razprostrtega na tleh, v skrbi za cerkev in bogoslužno opremo. Posebno pozornost je posvetil njegovi pravičnosti in ga imenoval njenega neustrašnega branitelja. Člane juridičnega društva je povabil, naj bodo priče Ivove velike ljubezni, ki jo je izkazoval sirotam in ubogim. Nazadnje jim je zastavil retorično vprašanje, ali je mogoče v bogaboječi pravičnosti doseči višjo stopnjo in ali ni to njen najvišji vrh. V verzificiranem sklepnem delu je poudaril, da je Ivo združil dva čudeža v enem in dvojno pravičnost zaključil v enem vrhu.

Astraea in terras redux in corde Divi Ivonis quondam renata nunc a Divi hujus Cultoribus Inchyto Collegio Juridico Aemonaie educata: govoril Jakob Jošt Zezker, slušatelj retorike, leta 1704 v jezuitski cerkvi sv. Jakoba.⁵⁸ Tema obravnava boginjo pravičnosti Astreo, ki se je vrnila na zemljo, ko se je njega dni znova rodila v srcu sv. Iva in so jo zdaj njegovi častilci, združeni v juridičnem društvu, vpeljali v Ljubljano. Zezker, ki je moral odličnemu zboru predstaviti izjemnega svetega moža, se je zavedal, da je postavljen pred težavno nalogo, ki bi zahtevala nadarjenega in izkušnega govornika, in da ji bo sam le stežka kos. Začel je z zlato dobo človeštva, v kateri je Astrea gospodovala vesoljnemu svetu. Ko je videla poželenja smrtnikov, je človeški rod zapustila in se vrnila, od koder je izšla. Brez nje je svet postal labirint hudobije in brezpravja. Zaman je klical boginjo, zaman je zanjo prosil Boga. Naposled mu je Troedini vendarle izkazal usmiljenje, prisluhnil je prošnjam in mu vrnil Astreo. Ta je, da bi se mogla vrniti na zemljo, za svoje božansko rojstvo izbrala človeško srce kot najplemenitejše in najčistejše bivališče. Ko je po širnem svetu brezupno iskala srce, ki bi hotelo ljudem prostovoljno pomagati, je končno v Bretanji naletela na Iva, čigar ime je že po svojem izvoru razkrivalo zvezo s pravom in pomočjo (ius,

iuvo), pripravljenost na pomoč pa je izpričevalo tudi njegovo življenje. Ko ga je božja hči našla, je hudobni duh divjal od besa, Bog pa je Ivu okrasil srce, da je postalo cvetnjak, zakladnica in veličastno sveetišče, v katerem je Astrea, ozaljšana z najlepšim nakitom duhovnih zakladov, našla plemenito bivališče. Po Ivovi smrti je vzela v varstvo vse tiste, ki hodijo po njegovih sledeh, tako tudi emonske pravoznanke. Ti vsako leto v velikem številu časte svojega zavetnika s slovesnim bogoslužjem in izbrano praznično opremo. Pa ne samo Ljubljana, ampak tudi vsa dežela se zateka v varstvo sv. Iva, veselijo se ga in časte sirote, vdove in zatirani. Iz retorjeve formulacije sledi, da naj bi se češčenje velikega pravičnika intenzivno razširilo tudi na naše podeželje, vendar pa z zgodovinskimi dejstvi tega ni mogoče potrditi.

Effigies Academici operosi sive Divus Ivo sibi atque aliis apud laboriosa: kot govornik je nastopil Franc Ignacij Anton Berchtold iz Slovenj Gradca, slušatelj retorike, leta 1705 v jezuitski cerkvi sv. Jakoba.⁵⁹ Govor, ki svetnika predstavlja kot delavno čebelo in podobo akademika operoza, je še prav posebno zanimiv, ker izpostavlja sodobne znanstvene pridobitve Ljubljančanom in njihov družbeni pomen. Mesto je z marljivostjo učenih mož postalo bivališče modrosti in svobodnih umetnosti, čast domačinov in vzor tujcem. Dežela, ki so jo nekdanj prosilavci nadarjeni posamezniki, se je zdaj uvrstila med slavnejše zaradi vrlin, izhajajočih iz znanosti. Kakor da bi zrl na Quagliovo poslikavo ljubljanske stolnice, je govornik pokazal na meščane Likije, ki so z neba izkazali Ljubljančanom svojo naklonjenost (Quaglio je prav tedaj začel ustvarjati veliko fresko s prizorom mučenštva meščanov Mire na oboku ladje). Ker je gojitev znanosti dragoceno delo, zaslužijo njeni prvoborci dolžno čast. Berchtold je menil, da od vseh svobodnih disciplin, s katerimi se ponaša Emona, najbolj izstopa prav učena družba pravnikov pod zavetništvom sv. Iva, ki ga je skušal predočiti poslušalcem kar najbolj slikovito. Delavnega odvetnika, ki je ves svoj čas in trud posvečal zadevam potrebnih, je z vrsto besednih iger in namigov domiselno predstavil ne le juristom, ki so se v velikem številu pridružili njegovim posnemovalcem, ampak vsem, ki so si za simbol izbrali delavno čebelo, torej vsem operozom. O njih pravi, da okrog njihovih glav ne letajo francoske "Narcisove" muhe, ampak kranjske emonske čebele, ki imajo pripravljene panje, tj. pravila in statute, in napovedujejo srečo brenčec, da je sv. Ivo prava podoba akademika operoza in akademijskega gesla "delavni sebi in drugim". Prav zaradi dela bodo nekoč deležni slave in časti, zgodovina pravnega društva bo pričala o

⁵⁷ SKLj, Dolničarjeva *Miscellanea* I/8.

⁵⁸ SKLj, Dolničarjeva *Miscellanea* I/9.

⁵⁹ SKLj, Dolničarjeva *Miscellanea* I/10, II/13; prim. Steska, Ljubljansko vseučilišče, str. 77. Govor v *Bibliotheca Carnioliae* navaja tudi Pohlin, glej Pohlin, *Kraynska grammatika*, str. 333, 451.

njihovih dejanjih, ki bodo prihodnjim rodovom postavljena za vzor. Nato se je Berchtold razgovoril o življenju sv. Iva, polnem dela in naporov, in ga kot najboljšega posnemovalca čebel, ki v skladu s svojo naravo žive le toliko, kolikor se pote v delu, imenoval kar kralja operozov. Za Iva, ki se je odlikoval v znanju in pobožnosti, so tekmovala vsa slavna francoska mesta. Ker se je v mladosti posvetil študiju in nabiral med v božjem in človeškem cvetličnjaku pravnih kodeksov, je v moški dobi lahko ponudil ljudem polne panje in iz zalog nasitil sirote in uboge. Iz življenjepisov svetnikov je kot s pisanih cvetov vsrkaval različne kreposti, ki označujejo njegova dejanja. Govornik je nadaljeval s predstavitevjo Iovih ustanov in od francoskih akademij, ki nosijo ime operozov, izpostavil prvo, za pomoč sirotam ustanovljeno družbo delavnih ivonistov. S tem, ko si je tudi ljubljanska nadela ime delavnih, kar ji druge akademije po svetu lahko zavidajo, si je izbrala sv. Iva kot normo za svoje delovanje, opredeljeno tudi v statutih. Najmodreje v njih zapisano pravilo je, da člani iz cvetov različnih avtorjev nabirajo med in ga velikodušno spravljajo v en panj ter trud posameznika združujejo v skupni blagor. Ob koncu se je Berchtold postavil v bran pred zbadljivimi kritiki, ki bi mu utegnili oporekati, da je v govoru združil naslova in imeni dveh različnih akademij, tj. juristov in operozov, in ju neoprezno povezal v en sam simbol. Svoje ravnanje zagovarja z dejstvom, da sv. Ivo ustreza obojim, juristom kot patron, operozom kot delavna čebela, in še, da noben ivonist ni vreden svojega imena, če si ne more pristaviti vzdevka operoz – delaven. S tem govorom je mladi retorik domiselno zapolnil religiozno vrzel znanstvene *Academie Operosorum*, katere statut ni predvideval svetniškega patrona, ki pa so ga nekateri bržčas pogrešali.

Centrum universi in puncto juris demonstratum ex Codice vitae Sancti Yvoni I. V. D. et advocati: govoril Wolfgang Francišek Valvasor, slušatelj govorništva, v novi cerkvi sv. Rozalije pod ljubljanskim gradom 19. maja 1710.⁶⁰ Tema se osredotoča na pravo kot središčno točko vesoljnega sveta. Usmerjena je na aktualno politično dogajanje v Evropi, ki jo je tedaj že več let pretresala vojna za nasledstvo na španskem prestolu. Slavnost je potekala v novem odeonu sv. Rozalije pri svetnikovem oltarju. Retorik je v predgovoru zapisal, da so na zelenem pobočju pod gradom postavili spomenik v čast sv. Ivu, ki je v srcu nosil zakone in pravičnost in zato predstavlja dovršenega pravnega izvedenca, kakršnega je imel v mislih ustanovitelj Emone Jazon. Evropsko politično situacijo primerja z antično Grčijo v času medsebojnih vojn, sredi katerih je nastopil veliki pravičnik

Aristid. Takšnega bi po njegovi sodbi rabila tudi razcepljena in opustošena Evropa, vržena iz osi. Valvasor se je odločil, da bo v panegiriku pokazal, kje je središče sveta in v kateri točki Evropa lahko najde mir, blaginjo in svobodo. S pravo govorniško spretnostjo nadaljuje, da se še vedno kadi iz ruševin požganih mest, da leže po poljih trohneči ostanki čet, ki so se klale med seboj, in da se v rekah pretaka človeška kri. Vse to kaže, da je Evropa, ta najbolj cvetoči del sveta in mati znanosti, iztrgana iz tečajev, strmoglavljena v nesrečo, kar jo lahko požene v dokončni propad. Da bi se obnovila, mora svoje središče postaviti v točko pravice, kakor sv. Ivo, ki s svojim življenjem dokazuje, da je prav v njej središče vesoljnega sveta. Izguba pravičnosti namreč prinaša kaos. Še več: kakor pravi Tulij, bi ne dom, ne mesto, ne narod, ne človeški rod in ne svet ne mogli obstajati brez prava, zakonov oz. kanonov pravičnosti. Ivo je ves svoj trud zastavil za to, da so francoski kraji, mesta in dežele izbrali trojni zakon: pošteno živeti, nikogar prizadeti in vsakemu dati, kar mu pripada. Tako je srečo svoje domovine utrdil v točki pravice. Njegovo delo dokazuje, da luč pravičnosti, četudi kdaj sredi izprijenega sveta ugasne, iz pepela vere lahko znova zagori. V spomin prihodnjim rodovom je govornik ob zaključku prebral besede, ki naj bi bile vrezane v spomenik (morda je imel v mislih tudi konkretnega) v čast velikemu duhovniku pravice in v potrditev, da je pravica središčna točka sveta. Nazadnje je izrekel še prošnjo za rešitev Evrope, razmesarjene od domačih, rodbinskih sporov.

Causa boni publici, quam adversus violentam fatorum injuriam superna in Curia ad Divos Coelites agendam, Sancto Yvoni I. V. D. Tutelari suo, et afflictorum advocato [...]: govoril je Franc Anton Posarelli, slušatelj govorništva, 19. maja leta 1711 (cerkev ni navedena).⁶¹ Podobno kot prejšnji je bil tudi ta govor politično aktualen in se je prav tako nanašal na nasledstveno vojno, konkretno na Karla VI., ki se je več let bojeval za španski prestol in 1711. postal nemški cesar. Nosi zanimiv juridični naslov, ki predstavlja pravdo javne blaginje proti krivici usode, v nebeškem dvoru predloženo patronu sv. Ivu, odvetniku zatiranih. Posarelli se je najprej obrnil na sv. Iva s prošnjo, naj srečo skupnosti obnovi iz razvalin ali obudi od smrti ter vodi vse tiste, ki odločajo o javnih dobrinah. Nato je opisal gorje, ki se še vedno razrašča in množi. V skupnem napadu vojna in smrt kažeta pogubno moč. Vrstijo se prevara, zvijača, zavist, vladarjev častihlepnost oz. nezakonito potezanje za položaje, stremenje za dobrinami, ki pripadajo drugim, mržnja in drugo zlo. S porazi se kopicijo trupla, Mars razodeva svojo krutost, uničevalna dejanja pa bo prihodnost dolgo obžalovala. Zatem govornik dramatično predstavi poslušalcem grob v

⁶⁰ SKLj, Dolničarjeva *Miscellanea* I/11, II/14. Govor v *Bibliotheca Carniolicae* navaja tudi Pohlin, glej Pohlin, *Kraynska grammatika*, str. 420, 570.

⁶¹ SKLj, Dolničarjeva *Miscellanea* II/15.

razkošni žalni opravi in na svetlo postavljeno žaro, v kateri so pokopani kralji (s tem kajpak meri na Burbone). Pred njo jih začne obtoževati hudodelstev, zlasti žalitev in skrunitev cesarskega veličanstva, napadov na njegov prestol in nasilnega prodiranja v srce Germanije. Smisel za dramatiko je Posarelli pokazal tudi v nadaljevanju, ko je poslušalcem predočil pobožen prizor, v katerem se plemeniti, ugledni in vešči Ivo zavzema za pravice ubogih; čeprav od nasprotnikov zasmehovan in zasramovan, ni potr ali vznemirjen, ampak miren in vesel. V zadnjem delu govora je opozoril na sovražno vojsko in grozeče nevarnosti: z vzhoda spet divjanje barbarov (Turkov), z zahoda tekmovalna zavist, prvi kršijo svetišče zaveze, druga tepta rodovne pravice, obe strani si postavljata za cilj nepoštenost, ki pustoši naselbine, pogublja in uničuje mesta, pleni in ruši. Zdi se, da tudi narava služi zločinu, zavist je zajela vse poti in morja. Na koncu domoljubno ugotavlja: ko bi tu odločale želje, le kdo bi ne pohitel in ne pristopil h Karlu.

Od panegirikov, ki segajo v čas po smrti Janeza Gregorja Dolničarja, se v literaturi omenjata dva⁶²: s temo *Die Feder Deß Glorwürdig-H. Rechts-Gelehrten Ivonis in Sittlichen Verstand vorgestellet*⁶³ je 20. maja 1726 v stolnici nastopil diskalceat p. Štefan od sv. Tomaža,⁶⁴ z govorom *Lucerna ardens super candelabrum posita in medio Advocatorum*⁶⁵ pa 11. junija 1733 v uršulinski cerkvi sv. Trojice duhovnik Jurij Samniz iz Tržiča,⁶⁶ ki je sv. Iva predstavil kot

žarečo svetilko, postavljeno na stojalo sredi odvetnikov, torej kot njihov svetli vzor.⁶⁷

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

ARS – Arhiv Republike Slovenije,
AS 1073 – Zbirka rokopisov I/38r, Diarium
Ministri 1722–oktober 1736.

AULj – Arhiv Uršulinskega samostana v Ljubljani
fasc. 6, VIII/1, Samostanska kronika.

SKLj – Semeniška knjižnica Ljubljana,
Dolničarjeva *Miscellanea* I, II, IV, VI.

TISKANI VIRI

Berchtold, Franc Ignacij Anton: *EFFIGIES ACADEMICI OPEROSI SIVE DIVUS IVO SIBI ATQUE ALIIS APIS LABORIOSA AB Inclyto Collegio Juridico Labacensi, in Ecclesia S. JACOBI Collegij Archi-Ducalis Soc. JESU Panegyrico Sermone Celebrata. PERORANTE Illustrissimo Adolescente FRANCISCO IGNATIO ANTONIO L. B. à Berchtold, Styro Sclavo-Graecensi Rhetorices Studioso. LABACI, In Typographia Inclytae Provinc. Carniol. apud Joannem Georgium Mayr.*

Coppini, Janez Andrej: *PANACAEA AEMONENSIS SIVE DIVI COSMAS ET DAMIANUS INFIRMORUM MEDELAM QUAERENTIUM SPECIALES PATRONI DUM IN ECCLESIA SACRATISSIMAE TRIADIS; Nobilis Parthaenij Almae Societatis DIVAE UR-SULAE Inclytum Collegium Medicum Labacense annuatim honores Tutelarium suorum Patronorum panegyrico applausu recolere statuerat. A quodam Academico inter Operosos Labacenses dicto ADULTO concinnata. Anno à partu Virginis M.D. CCXII. LABACI, Formis Joannis Georgij Mayr, Inclytae Prov. Carnioliae Typogr.*

Dolničar, Aleš Žiga: *CITHARA IN COELUM TRANSLATA DIVUS IVO, AB INCLYTO COLLEGIO JURIDICO LABACENSI, IN ECCLESIA S. JACOBI COLLEGIJ ARCHI-DUCALIS SOC. JESU PANEGYRICO SERMONE CELEBRATUS, Perorante PRAENOBILI ADOLESCENTE ALEXIO SIGISMUNDO THALNITSCHER de THALBERG RHETORICES STUDIO. ANNO M.D.CC.I. LABACI ex Typographéo Mayriano.*

⁶² Pohlin v *Bibliotheca Carnioliae* navaja še dunajski panegirik v čast sv. Ivu, ki ga je imel Joseph Carmesina, slušatelj drugega letnika obojega prava, Dunaj 1747, glej Pohlin, *Krajska grammatika*, str. 392, 533.

⁶³ Štefan od sv. Tomaža, *Die Feder Deß Glorwürdig-H. Rechts-Gelehrten IVONIS in Sittlichen Verstand vorgestellet Da Ein Hochlöbl. Collegium derer in Lands-Fürstlicher Hauptstadt versamleten Rechts-Gelehrten das Fest dises ihres Heiligen Schutz-Patrons in Hochfürstl. Thum-Kirchen den 20. Monath Maij feyerlich begienge Durch P. Stephanum à S. Thoma Augustiner Barfüsser Ordens Priestern und Ordinari Predigern bey St. Joseph. Laybach bey J. G. Mayr Einer Löbl. Lands. In Crain Buchdr.*

⁶⁴ Govor, ki ga hranijo v Klosterneuburgu, navaja Werner Welzig, *Lobrede. Katalog deutschsprachiger Heiligenpredigten in Einzeldrucken aus den Beständen der Stiftsbibliothek Klosterneuburg*, Österreichische Akademie der Wissenschaften, philosophisch-historische Klasse Sitzungsberichte, 518, Wien 1989, str. 174, št. 329; prim. Kretzenbacher, St. Ivo, str. 197.

⁶⁵ Jurij Samniz, *Lucerna ardens super candelabrum posita in medio Advocatorum. Eine kurze Red-Verfassung von dem heil. Advocaten Ivone, welche in dem löbl. Gottes Hauss der Frauen S. Ursulae zu Laybach (als ein löbl. Collegium Juridicum das Fest Ivonis als ihres Schutz-Heiligen feyerlich gehalten) vorgestellet den 11. Juny 1733 [...] GEORGIO SAMNIZ, Carniolo Neumarktens, presbytero AA. LL. et philosophiae Magistro, et Theologo absoluto.*

⁶⁶ Govor v *Bibliotheca Carnioliae* navaja Pohlin, glej Pohlin, *Krajska grammatika*, str. 401–402, 545; po njem Steska, *Ljubljansko vseučilišče*, str. 77; izvod iz Klosterneuburgu navaja Welzig, *Lobrede*, str. 301, št. 577; prim. Kretzenbacher, St. Ivo, str. 197.

⁶⁷ Za pomoč in fotografske posnetke se zahvaljujem sodelavcem Andreju Furlanu, dr. Blažu Resmanu in dr. Damjanu Prelovšku.

- Erberg, Jožef Rihard: *PLA INIQUITAS MAGNI JUSTITIAE ADVOCATI DIVI IVONIS DUM EI AB INCLYTO COLLEGIO JVRIDICO LABACENSI, IN ECCLESIA S. JACOBI COLLEGII ARCHIDVCALIS SOC. JESV, LAVDABILI DEVOTIONE ANNUI HONORIS SOLEMNIA ITERARENTVR, A PERILLUSTRI ADOLESCENTE JOSEPHO RICHARDO AB ERBERG RHETORICES STVDIOSO PANEGRICA DICTIONE ADORNATA ANNO M.D.CC. LABACI, ex Typographéo Mayriano.*
- Liechtenberg, Jurij Žiga: *ApeX geMInae IUstItIae In festIVItate sanCtI IVonIs tVteLarIs In eCCLesIa sanCtI IaCobI soLennIter proposItVs, DUM Inclytum Collegium Juridicum Labacense panegyrico applausu annuos honores recoleret PER ILLUSTRISIMUM ADOLESCENTEM GEORGIUM SIGISMUNDUM S. R. I. Comitem à Liechtenberg, Rhetorices Auditorem ANNO DICtIonI Coaetaneo, aeMonae. Ex Typographéo Mayriano.*
- Pillichgraz, Filip Gotard: *SYNGRAPHIA EUCHARISTICA MAGNO JUSTITIAE ADVOCATO DIVO JVONI TUTELARI SUO AB Inclyto Collegio Juridico Labacensi demississimè oblata. PANEGRICA DICTIONE CELEBRATA PER Illustrissimum Adolescentem PHILIPPUM GOTTHARDUM L. B. à PILLICHGRAZ Rhetorices Auditorem. ANNO qVo InCLytl CoLLegII IVrIDICI LabaCensIs pIetas noVIs DIVo tVteLarI honorIbVs parentaVerat. Ex Typographéo Mayriano.*
- Posarelli, Franc Anton: *CAUSA BONI PUBLICI, QUAM Adversus Violentam Fatorum Injuriam Superna in Curia Ad Divos Coelites agendam, SANCTO YVONI I. V. D. TUTELARI SUO, ET AFFLICTORUM ADVOCATO DETULIT INCLYTUM COLLEGIUM JURIDICUM LABACENSE, Dum Annuum ejusdem Diem Festivis Honoribus recoleret. ET ORATORIE EXPOSUIT ILLUSTRISIMUS ADOLESCENS FRANCISCUS ANTONIUS L. B. A POSARELLI, Eloquentiae Studiosus. Die 19. Maij, Anno M.D. CCXI. LABACI, Typis Joannis Georgij Mayr, Inclytae Provinciae Carnioliae Typogr.*
- Valvasor, Volfgang Francišek: *CENTRUM UNIVERSI IN PUNCTO JURIS Demonstratum ex Codice vitae SANCTI YVONIS I. V. D. ET ADVOCATI. Ad L. Omnium. C. de Testam: ET In erecto sub Aemonae Pergamis odaeo Divae ROSALLAE ad Aram Sancti promulgatum DUM Inclytum Collegium Juridicum Labacense panegyrico applausu annuos honores recoleret. ORATORE ILLUSTRISIMO ADOLESCENTE WOLFGANGO FRANCISCO à VALVASOR Lib. Barone de Wildenegg. Eloquentiae Studioso. Die 19. Maij Anno M.DCC.X. LABACI, Typis Joannis Georgij Mayr, Inclyt. Duc. Carniol. Typogr.*
- Vidmayr, Frančišek Andrej: *PURPURATAE HONORIS VICTIMAE SIVE DIVI TUTELARES PATRONI COSMAS ET DAMIANUS AB Inclyto Collegio Medico Labacensi in Ecclesia Sacratissimae TRIADIS Nobilis Parthaenij Almae Societatis DIVAE URSULAE Panegyrico Sermone celebrati PERORANTE Praenobili Adolescente FRANCISCO ANDREA VIDMAYR, Carniolo Labacensi emerito Syntaxeos Studioso. LABACI, Formis Joan. G. Mayr, Incl. Prov. Carn. Typogr. 1713.*
- Zežker, Jakob Jošt: *ASTRAEA IN TERRAS REDUX IN CORDE DIVI IVONIS QUONDAM RENATA NUNC à Divi hujus Cultoribus Inclyto Collegio Juridico Aemonae educata atque Cùm ab iisdem Annui Divo Tutelari suo IVONI honores in Ecclesia S. Jacobi Collegij Archi-Ducalis Soc. JESU Labaci Laudabili devotione iterarentur PANEGRICA DICTIONE CELEBRATA AB ILLUSTRISIMO ADOLESCENTE JACOBO JODOCO à ZEŽKER, Libero Barone Carniolo Rhetorices Auditore Anno M.D.CCIV. LABACI, Typis ANNAE BARBARAE MAYRIN, Inclytae Provinciae Carniol. Typogr. Viduae.*

LITERATURA

- Academia Operosorum. Zbornik prispevkov s kolokvija ob 300-letnici ustanovitve* (ur. Kajetan Gantar). Ljubljana : SAZU, 1994.
- Baldini, Federica: La figura di Sant'Ivo di Bretagna nelle opere dei pittori italiani dalla seconda metà del XVI secolo al XVIII secolo, *Arte Christiana*, 95, 2007, št. 839, str. 91–99.
- Borisov, Peter: *Od ranocelnštva do začetkov znanstvene kirurgije na Slovenskem*, Razred za medicinske vede SAZU, Dela 1. Ljubljana : SAZU, 1977.
- Cevc, Anica: *Valentin Metzinger 1699–1759. Življenje in delo baročnega slikarja*, Ljubljana : Narodna galerija, 2000.
- Cvetko, Dragotin: *Academia Philharmonicorum Labacensis*, Ljubljana 1962.
- Dolinar, France Martin: Od Dizmove bratovščine do Akademije delovnih v Ljubljani, *Academia Operosorum. Zbornik prispevkov s kolokvija ob 300-letnici ustanovitve* (ur. Kajetan Gantar). Ljubljana : SAZU, 1994, str. 35–46.
- Dolničar, Janez Gregor: *Epitome chronologica, continens res memorabiles nobilis & antiquissimae urbis Labacensis, metropolis inclyti Ducatus Carnioliae*, Labaci 1714.
- Hančič, Damjan: *Klarise na Kranjskem*, Zgodovinski arhiv Ljubljana: Gradivo in razprave, 26, Ljubljana 2005.
- Höfler, Janez: *Glasbena umetnost pozne renesanse in baroka na Slovenskem*, Ljubljana : Partizanska knjiga, 1978.

- Jurca, Jože: Poročilo dr. Marka Gerbca o goveji kugi na Kranjskem, 1713. *Zbornik za zgodovino naravoslovja in tehnike*, 9, 1987, str. 109–138.
- Kemperl, Metoda: Akademska bratovščina sv. Cecilije v župnijski cerkvi v Kamniku, *Kronika. Časopis za slovensko krajevno zgodovino*, 46, 1998, str. 34–40.
- Kokole, Metoda: Academia Philharmonicorum Labacensium. Zgledi, ustanovitev in delovanje, *Historični seminar*, 2 (ur. Oto Luthar in Vojislav Likar). Ljubljana : Založba ZRC, 1997, str. 205–222.
- Kretzenbacher, Leopold: St. Ivo, der bretonische Armenianwalt und Juristenpatron, in der Grazer Herrengasse, *Zeitschrift des Historischen Vereines für Steiermark*, 86, 1995, str. 187–208.
- Lavrič, Ana: Ustanavljanje umetnostnih akademij v Ljubljani na pragu 18. stoletja. Statut Academiae trium artium in Academiae inculcatorum, *Acta historiae artis Slovenica*, 6, 2001, str. 67–82.
- Lavrič, Ana: *Ljubljanska stolnica. Umetnostni vodnik*, Ljubljana : Družina, 2007.
- Lavrič, Ana: "Virtuti et musis". Karlov plemiški kolegij v Ljubljani na Dolničarjevih risanih medaljah, *Acta historiae artis Slovenica*, 13, 2008, str. 41–65.
- Leges Academiae Philharmonicorum Labaci Metropoli Carnioliae adunatorum*, [Labaci MDCCI] / *Zakoni Akademije filharmonikov, združenih v Ljubljani, prestolnici Kranjske* (prevedel Kajetan Gantar), Ljubljana 1993.
- Minařik, Franc: Slike in kipi obeh staroveških zdravnikov-lekarnarjev Kozma in Damjana v Sloveniji, *Farmaceutski vestnik. Strokovno glasilo slovenske farmacije*, 20, 1969, str. 229–243.
- Murovec, Barbara: Quaglieve oltarne slike v ljubljanski stolni cerkvi, *Umetnostna kronika*, 7, 2005, str. 2–5.
- Novak Klemenčič, Renata, Klemenčič, Matej: Franz Ignaz Flurer in slika sv. Dizme v Zagorju pri Pilštanju, *Zbornik za umetnostno zgodovino*, n. v. 44, 2008, str. 248–259.
- Pintar, Ivan: *Dr. Marko Gerbec*, Razred za prirodoslovne in medicinske vede SAZU, Razprave 3. Ljubljana : SAZU, 1963.
- Pirjevec, Marija: Kulturno delo Akademije Operosorum in njeni stiki z rimsko Arkadijo, *Izvestje srednjih šol s slovenskim učnim jezikom na Tržaškem ozemlju. Za šolsko leto 1971–72*, Trst 1972, str. 3–9.
- Pohlin, Marko: *Kraynska grammatika. Bibliotheca Carnioliae* (ur. Jože Faganel). Ljubljana : Založba ZRC, 2003.
- Polec, Janko: Ljubljansko višje šolstvo v preteklosti in borba za slovensko univerzo, *Zgodovina slovenske univerze v Ljubljani do leta 1929*, Ljubljana : Rektorat Univerze kralja Aleksandra prvega, [1929], str. 1–299.
- Resman, Blaž: Oltarna oprema in plastika v cerkvi Marijinega oznanjenja, *Frančiskani v Ljubljani. Samostan, cerkev in župnija Marijinega oznanjenja* (ur. Silvin Krajnc). Ljubljana : samostan in župnija Marijinega oznanjenja, 2000.
- Resman, Blaž: *Kiparstvo poznega baroka na Gorenjskem*, Opera Instituti Artis Historiae, Ljubljana : Založba ZRC, 2006.
- Spominska knjiga ljubljanske plemiške družbe sv. Dizma 1688–1801*, 1–2 (ur. Lojze Gostiša). Ljubljana : Fundacija Janeza Vajkarda Valvasorja, 2001.
- Steska, Viktor: Ljubljansko vseučilišče. Zgodovinska črtica, *Katoliški Obzornik*, 3, 1899, str. 76–79.
- Steska, Viktor: Academia Operosorum, *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko*, 10, 1900, str. 37–54, 77–94.
- Steska, Viktor: Dolničarjeva ljubljanska kronika od l. 1660 do l. 1718, *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko*, 11, 1901, str. 18–32, 69–97, 141–186.
- Steska, Viktor: Slike v ljubljanskih cerkvah okoli l. 1715, *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko*, 12, 1902, str. 49–57.
- Steska, Viktor: Zdravnik dr. Marka Grbec (1658–1718), *Dom in svet*, 26, 1913, str. 177–179, 225–228, 262–265, 292–295, 337–340.
- Vidmar, Luka: Kritični prevod Biblioteke Kranjske, v: Marko Pohlin, *Kraynska grammatika. Bibliotheca Carnioliae* (ur. Jože Faganel). Ljubljana : Založba ZRC, 2003.
- Vilfan, Sergij: Pravniki med Operozi, *Academia Operosorum. Zbornik prispevkov s kolokvija ob 300-letnici ustanovitve* (ur. Kajetan Gantar). Ljubljana : SAZU, 1994, str. 73–90.
- Welzig, Werner: *Lobrede. Katalog deutschsprachiger Heiligenpredigten in Einzeldrucken aus den Beständen der Stiftsbibliothek Klosterneuburg*, Österreichische Akademie der Wissenschaften, philosophisch-historische Klasse Sitzungsberichte, 518, Wien 1989.

ZUSAMMENFASSUNG

Die Schutzpatrone der Laibacher barocken Akademien und Kollegien

Ende des 17. und zu Beginn des 18. Jahrhunderts entstanden in Laibach (Ljubljana) mehrere Akademien und Kollegien, die die wissenschaftliche und kulturelle Tätigkeiten fördern sollten. Die meisten wählten in Anlehnung an die mittelalterliche Tradition der Bruderschaften ihren Schutzpatron, dessen Namenstag alljährlich festlich begangen wurde. Die adelige *Societas Unitorum* (1688) wählte den hl. Dismas, das juristische *Collegium juridicum* (1698) den hl. Ivo, die musikalische *Academia philharmonicorum* (1701) die hl. Cäcilie, das medizinische *Collegium medicum* (1712) die hll. Cosmas und Damian. Schutzpatronen waren auch für die geplanten Akademien vorgesehen, die jedoch nicht ins Leben traten: Die zeichnerische *Academia incultorum* sollte demnach der hl. Christophorus in Schutz nehmen, die künstlerische *Academia trium Artium* der hl. Lucas, die ritterliche *Academia Nobilium exercitiorum* der Krainer Landespatron, der hl. Achatius, und die dramatische *Academia Insertorum* der Märtyrer Emonas, der hl. Pelagius. Die wissenschaftliche *Academia Operosorum* (1693), die die fleißige Biene in ihrem Wappen trug, hatte keinen Schutzpatron (das brachte ihr den Vorwurf der Gottlosigkeit ein), ebenso die literarische *Academia Emonia* (1709).

Die *Societas Unitorum* hatte ihre Kapelle in der Laibacher Domkirche, in der sie einen monumentalen Altar errichteten, das Altarbild mit Christus und dem hl. Disma in der Vorhölle von dem italienischen Maler Giulio Quaglio (1704) anfertigen ließ. Die *Academia Philharmonicorum* beging ihre Hauptfeier bei den Augustinern vor dem Spitaltor. Die Philharmoniker ließen ihren Regeln entsprechend das Cäcilienbild (nicht erhalten) auf dem großen Altar aufstellen. Das Bild wurde höchst-

wahrscheinlich von Georg Adam Grimbschitz (Jurij Adam Grimšič) gemalt, einem Laibacher Maler und Schüler des Carlo Maratti aus Rom. Er sollte auch die Leitung der geplanten *Academiae trium Artium* übernehmen. Das medizinische Kollegium begann die Namenstage seiner Schutzpatrone im Jahr 1712 in der Ursulinenkirche der Hl. Dreifaltigkeit öffentlich zu begehen, im Jahr 1727 wurde die Jahresfeier in die Laibacher Klarissenkirche verlegt. Die Klarissen beschäftigten sich selbst mit der Apothekertätigkeit. Die Inneneinrichtung der Klarissenkirche, die nach dem Erdbeben von 1895 niedergerissen wurde, ist nicht erhalten, in der Ursulinenkirche erinnern die Statuen der hll. Cosmas und Damian, Werke des Laibacher Bildhauers Urban Gaber aus der Mitte des 18. Jahrhunderts, an die Versammlungen der Ärzte und Apotheker. Die Juristen begingen den Namenstag des hl. Ivo zum ersten Mal in der Diskalzeatenkirche des hl. Joseph, im darauffolgenden Jahr verlegten sie ihre Versammlungen zu den Jesuiten in die Jakobskirche, im Jahr 1710 versammelten sie sich in der neuerichteten Rosalienkirche unter dem Laibacher Schloss, 1725 übertrugen sie die Festivität in die Domkirche, 1727 in die neue Ursulinenkirche, wo sie schließlich auch blieben. Ein Bild des hl. Ivo sollte bei dem venezianischen Meister Antonio Zanchi bestellt werden, das Vorhaben wurde jedoch nicht realisiert. Wer das Bild schließlich angefertigt hat, ist nicht bekannt. Es wurde bei den Ursulinen aufbewahrt, heute fehlt davon jede Spur.

Werke der bildenden Künste hinterlassen also nur eine schwache Erinnerung an die genannten Akademien und Kollegien, dagegen sind mehrere Festreden erhalten, die vom Laibacher Buchdrucker Mayr gedruckt wurden. Johann Gregor Thalnitscher (Janez Gregor Dolničar) band in seinen *Miscellanea* zwei Panegyriken ein zu Ehren der hll. Cosmas und Damian und acht zu Ehren des hl. Ivo. Mit barockem Pathos schildern sie das ideale Bild der Kollegienvorbilder, einige sind auch politisch engagiert. Da sie eine kostbare kulturhistorische Quelle darstellen, sind sie im vorliegenden Beitrag zusammenfassend wiedergegeben.